

Prilog poznavanju prikupljanja, izlaganja i očuvanja kulturno- historijskog naslijeđa općine Gračanica

(Povodom otvaranja Zavičajne muzejske zbirke i likovne galerije u Gračanici, 2. 6. 2006.)

MIRSAD OMERČIĆ
.....

OTKRIVENI SU materijalni ostaci, stari preko 30.000 godina, o životu u okolini Gračanice još iz paleolita (starijeg kamenog doba). Bogato kulturno-historijsko naslijeđe potvrđuje postojanje brojnih naselja i razvijen privredni, društveni i kulturni život u ovom dijelu Bosne i Hercegovine.

Osobito su bogata arheološka nalazišta iz neolita (mlađeg kamenog doba), prije 4.000 - 5.000 godina. Neolitsko naselje na Korića Hanu je jedno od najreprezentativnijih lokaliteta te vrste u cijeloj Bosni i Hercegovini i ima status nacionalnog spomenika kulturno-historijskog naslijeđa.

Također su iz metalnog doba (eneolit: bakarno i bronzano doba i željezno doba), tj 4.000 – 2.000 godina prije današnjice brojni arheološki lokaliteti. To su: Vuknić, Bučica, Gornja Orahovica, Donja Lohinja i Pašalići. Iz Antike su lokaliteti u Gornjoj Orahovici i Džakulama.

Vrlo su brojni i materijalni ostaci o živo-

tu ljudi ovog područja u Srednjem vijeku. Iz ranoslavenskog perioda (prije oko 1.000 godina) su arheološka nalazišta na brdu Grič i u Lendićima. Srednjovjekovni grad Sokol i obližnji dvor bosanske kraljevske dinastije Kotromanića su iz 14. i 15. stoljeća. Nadgrobni spomenici stećci nalaze se na nekoliko mjesta: Babići, Škahovica, Četovlja, Lukavica, Piskavica, Gračanica. Postoje i drugi, za sada, neistraženi lokaliteti srednjovjekovne starosti: Miričina, Lukavica, Stjepan Polje, Džakule. Posebno je značajno srednjovjekovno rudarstvo u Gračanici (na brdu Hurije gdje se i danas nalaze ostaci rudnika željeza).

U prvoj polovini 16. stoljeća Gračanica sultanovim beratom dobija status kasabe (grada). Prije 1548. godine ima Časnu džamiju, Čaršiju i trg, a 1572. godine postaje središte prostranog kadiluka sa tri nahije: Sokol, Gradačac i Srebrenik. Oko 1600. godine Gračanica je jedan od značajnih gradova Bosanskog ejaleta. Tada ima osam džamija i mesdžida, banju, razvijenu Čaršiju sa desetinama trgovina i zanatskih rad-

nji, desetak mahala i oko 500 kuća sa 3.000 stanovnika.

Austrougarsku upravu, 1878. godine, Gračanica dočekuje kao grad srednje veličine, sa dvije medrese, jedanaest džamija, isto toliko mekteba, Sahat-kulom, osam hanova, većom čaršijom (Donjom i Gornjom), stotinjak dućana i zanatskih radnji, preko petnaest mahala i više od 3.000 stanovnika.

Gračanica se od starina odlikuje razvijenim kulturnim, prosvjetnim i vjerskim životom. Nadaleko je poznata i po trgovini i poslovnom duhu.

Od značajnijih očuvanih kulturno-historijskih spomenika iz perioda osmanske uprave, u gradu treba spomenuti: Ahmedpašinu (Bijelu ili Čaršijsku) džamiju iz kraja 16. i početka 17. stoljeća, Sahat-kulu (simbol Gračanice) iz istog perioda, staru bosansku kuću u Varoši i medresu Osman-kapetana Gradašćevića, iz 1800. godine.

U Gračanici i njenoj okolini odigrali su se značajni historijski događaji i u novijem periodu. Oko Gračanice, Donje Orahoviće, Vranovića, Lukavice, Becnja vođene su velike bitke Bosanaca protiv austrougarske vojske. Takođe, i tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu, 1992. - 1995. godine, okolina Gračanice je bila oaza slobode i utočište za brojne prognanike iz svih dijelova Bosne i Hercegovine.

KRATAK HISTORIJAT

PRIKUPLJANJA KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Kao što se može zaključiti iz ovog kratkog uvoda, gračanička općina obiluje arheološkim lokalitetima. Radi boljeg poznavanja tog, zaista, neprocjenjivog bogatstva, treba istaknuti da su u periodu od sredine pedesetih do sredine osamdesetih godina 20. stoljeća na području gračaničke općine vršena detaljna sondažna i sistematska arheološka iskopavanja i istraživanja, a bilo je mnogo i slučajnih pronalazaka. Ovdje su, između ostalih arheoloških stručnjaka, istraživali i boravili Đuro Basler, Mili-

ca Kosorić, Branko Gavella i Vojislav Trbuković. Jedan dio prikupljenog arheološkog materijala se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, jedan dio u Muzeju istočne Bosne u Tuzli, a dosta vrijednih prahistorijskih predmeta se nalazi u Zavičajnoj zbirci u Gračanici. Mnogo slučajnih pronalazaka raznih predmeta poslije Drugog svjetskog rata završilo je u brojnim osnovnim školama na području gračaničke općine, a takođe i u privatnim zbirkama.

Govoriti o kulturnom-historijskom naslijeđu i Zavičajnoj zbirci u Gračanici nemoguće je bez pominjanja imena Branka Vajića (1919. - 1989.), velikog i istaknutog

kulturno-prosvjetnog i pedagoškog radnika i istraživača. Branko Vajić je dao snažan doprinos istraživanju i valorizaciji arheološke, historijske i etnološke prošlosti Gračanice i okoline¹. Decenijama (posebno šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća) neumorno je istraživao teren, pronalazio razne predmete i arheološke lokalitete, a zatim angažovao i podsticao određene stručnjake za dalja istraživanja, te na taj način stvarao uslove za formiranje Zavičajne zbirke. Svojim autoritetom i neobičnom upornošću, "isposlovao" je podršku i pomoć lokalnih vlasti. Dok je bio direktor osnovne škole "Mitar Trifunović Učo" (1959. - 1973.), danas Druga osnovna škola, podsticao je učenike na prikupljanje raznih predmeta kulturno-historijskog naslijeđa, na opisivanje tih predmeta, crtanje, vodio je učenike na teren, a također je i pri školi osnovao manju muzejsku postavku koja je bila izložena u holu škole i sastojala se od tri vitrine (uglavnom arheološkog materijala - prema pričanju njegovih učenika). Raspolagao je i sa bogatom privatnom zbirkom predmeta iz neolita i eneolita (urne, fibule, brončani predmeti, zatim imao je prelijepu kolekciju raznog rimskog novca). Sve je to vrijedni Branko Vajić sakupio obilazeći razne arheološke lokalitete, a takođe i otkupom nekih vrednijih eksponata od građana. Dao je veliki, neprocjenjiv doprinos u oblasti zaštite i valorizacije spomenika kulture i prirode na gračaničkoj općini i šire. Bio je

1 Salih Kulenović, In memoriam Branko Vajić (1919. – 1989.), *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Muzej istočne Bosne, Knjiga XVI, str. 7.

saradnik Muzeja istočne Bosne i počasni član Društva muzejskih radnika Bosne i Hercegovine.

Od istaknutih ljudi koji su imali osjećaj, prije svega, za brojne arheološke predmete, nađene na području gračaničke općine, treba spomenuti i Asima Dževdetbegovića predsjednika Sreškog, a kasnije Opštinskog narodnog odbora Gračanica. U pedesetim godinama 20. stoljeća uspostavio je saradnju sa Zemaljskim muzejom u Sarajevu i Zavičajnim muzejom u Tuzli.

MUZEJSKE IZLOŽBENE AKTIVNOSTI I POSTOJEĆE STANJE PREZENTACIJE KULturno-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Muzejske izložbene aktivnosti na području općine Gračanica počinju 1971. godine u organizaciji Muzeja istočne Bosne Tuzla, a radi se o tematskim i pokretnim izložbama. Te godine postavljena je prva izložba Historijskog odjeljenja pod nazivom "Pripreme i ustanak naroda istočne Bosne 1941. godine" u Tvornici obuće Fortuna i Zanatskom preduzeću "Partizan" (kasnije "Fering")². Godine 1975. priređena je izložba pod naslovom "Žena – borac i graditelj".

Najveću aktivnost u organizaciji i postavljanju izložbi Muzej istočne Bosne imao je osamdesetih godina 20. stoljeća, kada je uspostavljena bogata i svestrana saradnja sa Samoupravnom interesnom zajednicom za kulturu Gračanica (općinski fond za kulturu). Sve izložbe u tom periodu postavljane su u novom Domu kulture u Gračanici. Umjetničko odjeljenje Muzeja istočne Bosne osmislilo je i postavilo, u aprilu 1983. godine, u okviru gračaničkih dana kulture, izložbu pod nazivom "Starinska arhitektura u djelima Đorđa Mihajlovića"³. Godi-

2 *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Muzej istočne Bosne, Knjiga IX, str. 109.

3 *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*,

ne 1985. postavljena je izložba Arheološkog i Etnološkog odjeljenja pod nazivom "Nakit u sjeveroistočnoj Bosni od praistorije do danas". U okviru obilježavanja četrdesetogodišnjice rada Muzeja istočne Bosne, 1987. godine, postavljena je izložba slika i crteža "4 x 4". U februaru 1988. godine pripremljena je i postavljena izložba pod nazivom "Slike i skulpture". Posljednja izložba koja je postavljena osamdesetih godina 20. stoljeća nosila je naziv "Peti Kongres – odbrana nezavisnosti" (Slika 1.), a postavljena je 25. novembra 1988. godine¹.

Povodom 25. maja, nekadašnjeg Dana općine Gračanica, u Bosanskom kulturnom centru (BKC) u Gračanici, 1998. godine, postavljena je izložba pod nazivom "Srebro i zlatovez iz fundusa Muzeja istočne Bosne"².

U periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu, 1992. - 1995. godine, a i postratnom periodu, u tri navrata, došla je do izražaja izložbena aktivnost Izudina Durakovića, na temu ratne fotografije, vezane za gračaničke odbrambeno-oslobodilačke vojne jedinice, koje su djelovale u sastavu OG 2.

Dosta prikupljenog arheološkog, historijskog, etnološkog i numizmatičkog materijala sa područja općine Gračanica do 2005. godine nalazilo se u prostorijama Bosanskog kulturnog centra u okviru jednog depoa. Taj depo je bio, ustvari, poveća

zbirka, nastala sredinom osamdesetih godina 20. vijeka, prenošenjem raznovrsnog i bogatog kulturno-historijskog blaga, prije svega, iz Osnovne škole "Mitar Trifunović Učo" (danas: Druga osnovna škola), iz drugih osnovnih škola, prikupljanjem na terenu, a takođe i poklonima građana. Zapošljavanjem Aleksandre Popović, diplomiranog arheologa, Zavičajna zbirka u Gračanici je 1988. godine dobila i stručnog radnika. Aleksandra Popović je radila samo dvadesetak dana i Zavičajna zbirka u Gračanici je ostala bez stručnog radnika³. Materijal koji se nalazio u depou nije bio adekvatno sređen i obrađen, bio je prepušten propadanju, nije bio izlagan, nije bio dostupan široj javnosti, nego samo pojedinim istraživačima.

U januaru i februaru 2005. godine, na inicijativu direktora Bosanskog kulturnog centra Gračanica Izudina Durakovića, materijal je izvađen iz depoa, očišćen, kategorisan i predstavljen javnosti u vidu stalne postavke, otvorene u maju 2005. godine u prostorijama Bosanskog kulturnog centra u

Muzej istočne Bosne, Knjiga XV, str. 158.

1 Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne, Knjiga XVI, str. 126.

2 Dokumentacija Historijskog odjeljenja Muzeja istočne Bosne, *Izveštaj o radu Muzeja za 1998. godinu*.

3 Dokumentacija Personalnog odjeljenja JU Bosanski kulturni centar Gračanica.

Gračanici (Slika 2., 3., 4.). Postavljena izložba imala je prvenstveno za cilj da se kulturno-historijsko naslijeđe, koje se nalazilo u depou, sačuva i prezentira javnosti, bez uzimanja u obzir osnovnih teorijsko-praktičnih muzeoloških kriterija prilikom postavke. Osmislili su je i postavili Rusmir Džedović i Edin Šaković, volonterski, iz ljubavi prema kulturno-historijskom blagu svoga grada. Izložba se sastoji od šest drvenih stolova pokrivenih staklom, u kojima je izložen arheološki (oko 150 eksponata), historijski, etnološki i numizmatički materijal, jednog većeg panoa sa arheološkim i historijskim tekstovima i dvanaest fotografija, raznog sadržaja.

Stalna postavka se mijenja, nadopunjava i obogaćuje.

PERSPEKTIVE OČUVANJA I PREZENTACIJE KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Već nekoliko decenija u okviru ranijeg Narodnog univerziteta, odnosno novoizgrađenog Doma kulture (izgrađen 1978. i 1979.), a danas u okviru JU Bosanski kulturni centar Gračanica postoji, ali praktično ne funkcionira neka početna jezgra za uspostavljanje rada i djelovanja jedne organizovane strukture na planu istraživanja, očuvanja i prezentacije kulturno-historijskog naslijeđa općine Gračanica.

Uzimajući u obzir bogatstvo i značaj kulturno-historijskog naslijeđa općine Gračanica, njegovu nedovoljnu istraženost, postojeći, već prikupljeni fond materijalnih predmeta, literature i građe, te potrebu kvalitetnije njegove zaštite i prezentacije, naročito mlađoj publici i posjetiocima Gračanice, pred općinskim vlastima Gračanice postavlja se kao neodložan zadatak, konačno otvaranje Zavičajne zbirke u Gračanici, konačno regulisanje njenog pravnog statusa, izvora finansiranja, te pitanje stručnog obavljanja svih tih poslova.

S obzirom na materijal sa kojim raspolaže, Zavičajna zbirka u Gračanici mogla bi

se podijeliti u nekoliko manjih tematskih zbirki:

1. Raznovrstan i bogat arheološki materijal, koji je se čuva u Zavičajnoj zbirki u Gračanici omogućava stvaranje *arheološke zbirke*, koja bi bila sastavljena od predmeta materijalne i duhovne kulture iz vremena paleolita, neolita, eneolita, željeznog doba, antike i srednjeg vijeka;

2. Predmeti tradicionalne narodne privrede i svakodnevnog života (poljoprivredne alatke, namještaj, kućna radinost, odjeća, obuća itd.), s kojima u određenoj količini takođe raspolaže Zavičajna zbirka u Gračanici omogućavaju stvaranje *etnološke zbirke*;

3. Raznovrstan metalni novac iz osmanskog perioda, mletački novac, habsburški novac, austrougarski, zatim papirni novac iz perioda Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, novac Nezavisne Države Hrvatske i novac Trećeg Rajha, koji je izložen u već pomenutoj stalnoj postavci u Bosanskom kulturnom centru u Gračanici stvara mogućnosti za formiranje *numizmatičke zbirke*;

4. Brojne fotografije i dokumenti, vezani za osmanski i austrougarski period pružaju mogućnost za formiranje *historijske zbirke*, vezane za te periode historije;

5. Na osnovu materijala (koje je nužno prikupiti) iz posljednjih ratnih dešavanja, 1992. - 1995. godine (dokumentacija brigada, uniforme, odlikovanja, naoružanje, itd) mogla bi se, takođe, kompletirati i *zbirka rata za Bosnu i Hercegovinu 1992. - 1995. godine*;

6. Određeni broj umjetničkih djela, prije svega likovnih i drugih djela, različitog klasičnog i suvremenog umjetničkog izražavanja, otvaraju perspektivu i za formiranje *umjetničko-likovne zbirke*.

7. U okviru Zavičajne zbirke nalazila bi se i *Zavičajna biblioteka*, koja bi se formirala od postojećih, a javnosti nedostupnih knjiga i knjižnih fondova, kao što su: *spomen biblioteka Dr. Mustafa Kamarić*, sa više od hiljadu jedinica literature i izvora, par stotina knjiga, radova i nešto građe iz biblioteke Zavičajne zbirke koji su do sada bili nedo-

stupni javnosti, odabrane literature i radova iz gradske biblioteke, koji se odnose na gračanički zavičaj i područje Tuzlanskog kantona, zatim novoprikupljene literature i radova o Gračanici i okolini, koji su objavljeni u zadnjih desetak godina, te novoprikupljenih izvora i građe o zavičaju.

Sve spomenute pojedinačne zbirke u budućnosti bi se popunjavale prikupljanjem materijala i građe na terenu, poklonima i otkupom od građana.

Uz ovo, treba napomenuti da se već nekoliko godina u prostoru takozvane treće faze Doma kulture izgradnje nalazi neiskorišten, namjenski građen prostor za izložbe i galeriju.

Ciljevi i zadaci Zavičajne zbirke sastojali bi se u sljedećim aktivnostima: identifikacija, istraživanje i sistematizacija kulturne i umjetničke tradicije, objekata i predmeta, očuvanje i zaštita kulturno-histo-

rijskog naslijeđa i njegovanje njegove kulturno-umjetničke vrijednosti, afirmiranje i prezentacija tradicije, kulture i umjetničke vrijednosti, vaspitanje i edukacija, osobito mladih, sa pozitivnim vrijednostima kulture i umjetnosti, razvijanje novih kulturnih i umjetničkih vrijednosti, osobito kod mladih i stavljanje ukupnog kulturnog i umjetničkog blaga Gračanice i okoline u funkciju ekonomskog i svakog drugog razvoja grada, općine i Bosne i Hercegovine.

Osnovne aktivnosti Zavičajne zbirke bile bi: stalno funkcionisanje ustanove prema osnivaču i javnosti, stalne, povremene i tematske izložbe - arheološke, etnološke, numizmatičke, historijske i umjetničko-likovne zbirke, funkcionisanje redovnih i posebnih istraživačkih projekata i aktivnosti na afirmaciji i razvoju kulturne tradicije i umjetničkih vrijednosti, saradnja sa drugim ustanovama i pojedincima iz oblasti djelo-

vanja ustanove (kanton, država, inozemstvo), izrada edukativnih, propagandnih i drugih materijala i korištenje kulturnog i umjetničkog blaga za podsticanje razvoja turizma, ugostiteljstva i drugih djelatnosti¹.

ZAKLJUČAK

Radi boljeg poznavanja mreže ustanova, odnosno pravnih subjekata koji se bave muzejskom djelatnošću na području Tuzlanskog kantona (koji čini 13 općina), prije svega, treba pomenuti Muzej istočne Bosne u Tuzli kao matičnu ustanovu muzejske djelatnosti za područje Tuzlanskog kantona i privatnu Etnološku zbirku u općini Doboj Istok, koja već funkcioniše, dosta je posjećena, a nalazi se pored putne komunikacije Doboj - Tuzla i otvorena je širokoj javnosti. U općinama Gradačcu i Srebreniku postoje Zavičajne zbirke sa raznovrsnim fondusom muzejskog materijala, koje nemaju izvore finansiranja, osnivača niti stručne uposlenike.

Što se tiče općine Gračanica, ona obiluje brojnim i sadržajnim kulturno-historijskim naslijeđem. Prikupljanje muzejskog materijala na području općine Gračanica traje oko pedeset godina. Zavičajna zbirka u Gračanici postoji oko dvadeset godina. U maju 2005. godine postavljena je prvi puta stalna postavka koja se sastoji od raznog arheološkog, historijskog, etnološkog i numizmatičkog materijala. Na taj način jedan dio boga-

tog kulturno-historijskog naslijeđa općine Gračanica je predstavljen javnosti.

Zavičajna zbirka u Gračanici raspolaže sa značajnim muzejskim materijalom, prostorom za izlaganje, depoima, a nedostatak je u tome što nema konačno regulisan pravni status, osnivača, izvore finansiranja i stručni kadar.

Pitanje otvaranja Zavičajne zbirke i regulisanja njenog statusa je trenutno aktuelna problematika u kulturnim krugovima općine Gračanica. Na sjednici Općinskog vijeća Gračanice, koja je održana u septembru 2005. godine, u jednoj tački, u kojoj se raspravljalo o stanju kulture na Općini, pokrenuto je i pitanje sveukupne problematike vezane za otvaranje i rad Zavičajne zbirke u Gračanici. U decembru 2005. godine, prilikom usvajanja Nacrta budžeta općine Gračanica za 2006. godinu, načelno su predviđena i sredstva za rad Zavičajne zbirke.

U perspektivi razvoja, Zavičajna zbirka bi mogla prerasti u Zavičajni muzej jer dobro je poznato da u Bosni i Hercegovini i pojedine ekonomski slabije općine od Gračanice (Visoko, Livno, Trebinje, Bosanski Novi) imaju svoje muzeje. Konačnim rješavanjem statusa te, prijeko potrebne, ustanove, sa svim njenim kulturno-historijskim bogatstvom značilo bi veliki događaj u kulturnom, odgojno-obrazovnom, turističkom, marketinškom i ekonomskom životu grada Gračanice, pa i šire. U suprotnom postoji opasnost gubljenja kulturnog identiteta i specifičnosti, po kojima se gračanička općina razlikuje od ostalih lokalnih zajednica.

¹ Rusmir Djedović, *Projekat stavljanja u funkciju i pristupa javnosti Zavičajne (muzejsko-galerijske) zbirke u "BKC"-u Gračanica*, 2005.